

Az egykori Zalatnai Kőfaragó és Kőcsiszoló Ipariskola gipszgyűjteménye *

„A zalatnai állami kőfaragó- és kőcsiszoló-ipari szakiskola célja: szakképzett iparossegédek nevelésével az ország erdélyi részei kőfaragó iparának fejlesztése, az ország részére szakképzett kőfaragók nevelése és a kőcsiszoló-ipar meghonosítása.

Ennél fogva felkarolja a kőfaragó és kőcsiszoló iparágakat és ehhez képest nyújtja azon elméleti és gyakorlati ismereteket, melyekre ezen iparágak terén művelt iparosoknak szükségük van.”¹

Az iskola alapítása és működése 1894–1898 között

Az egykori Zalatnai Állami Kőfaragó és Kőcsiszoló Ipariskola padlásáról 2014-ben került elő egy 320 tételes, erősen töredékes, nagyjából gipsz, kisebb részben kő mintagyűjtemény, amely az 1890-es évektől az

1930–1940-es évekig illusztrálja az iskola működését.² Az intézmény az 1894–1895-ös tanévben kezdte meg a működését, kettős feladattal, párhuzamosan működő kőfaragó és kőcsiszoló osztályokkal. A modern magyar iparoktatás 1890-es években formálódó struktúrájában szokatlan módon ebben az ipari gócpontoktól és főbb vasútvonalaktól távol eső intézményben a kőfaragás oktatásába „mindazon építészet és egyszerűbb díszítési munka” tartozott, amely faragható kövekből a kőfaragó munkája révén létrejött. Az alapításkori szándék szerint a nagyobb építészeti jellegű kivitelezések mellett a kőfaragászati képzés részeként kő épülethomlokzatok, szobortalapzatok, sírkövek, emlékoszlopok, emléktáblák, fali és szökőkutak kifaragására készítettek volna fel a tanulókat. Az iskola fennállása alatt a nagyobb épületfaragászati megbízások azonban elkerülték az intézményt, s végső soron ez indokolta azt a hazai gyakorlattól eltérő gipszhasználatot, amelynek bemutatása e tanulmány célja.³ A *Gründerzeit* építési konjunktúráját kiszolgáló monumentális kőfaragászati

* A tanulmány elkészítése a Művészetek és tudomány a nemzetépítés szolgálatában a 19. századi Magyarországon című OTKA-program (OTKA K 108670) támogatásával valósult meg.

1 A *Zalatnai állami kőfaragó és kőcsiszoló ipari szakiskola szervezete, tanterve és szabályzata*. Budapest, 1894. 5.

2 A gipszgyűjtemény felfedezése nem elválasztható korábbi történetétől. Létéről Kiss Zoltán kolozsvári kőfaragó az iskola egykori tanárától, a zalatnai születésű Legendi Margittól szerzett tudomást, akitől Kovács Zsolton, a Babeş–Bolyai Tudományegyetem művészettörténet szakának adjunktusán keresztül jutott el híre e sorok szerzőjéig. Az iskolaépület padlásán tárolt gipszek biztonságos elhelyezése, katalogizálása és részleges tisztítása, valamint a töredékek összeillesztése Zalatna városa és az OTKA program támogatásával két lépésben valósult meg 2014 augusztusában és 2016 júniusában. A munkálatokban a fent említettek kivételét képezve részt vettek Nemesné Kis Tímea és Pál Emese művészettörténészek, Földi Imelga, Csécs Kinga Emőke, Nagy Alíz, Lőrincz Lilla kolozsvári

művészettörténész-hallgatók, Szabó Noémi Hajnalka építész, André Csongor szobrász.

3 A keményebb kövek (gránit, szienit, trachit) megmunkálásához nem álltak rendelkezésre gépek az iskolában. *Értesítő az Intézet 17-ik évi működéséről az 1910–1911. tanévben*. Szerk. GRÉB Géza. Abrudbánya, 1911. 11. Az iskolában elsősorban a város környékén és vonzáskörzetében bányászott köveket használták fel, ezek általában könnyen, helyben értékesíthető darabokat eredményeztek, az iskolai műhelygyakorlat és a helyi igények kielégítése összeforrott egymással. Az iskola közelében nem elérhető nyersanyagok akár kétszeres áron kerültek be az iskolába. Az iskola elhelyezkedésből adódó versenyhátránya miatt, különösen a világháború előtti évek gazdasági visszaesésekor többször esett el nagyobb megrendelésektől. *A Zalatnai M. Kir. Áll. Kőfaragó és Kőcsiszoló Ipari Szakiskola 1911–1912-ik évi értesítője az intézet 18. évi működéséről*. Szerk. GRÉB Géza. Abrudbánya, 1912. 9. *Értesítő az Intézet húszadik évi működéséről az 1913–1914. tanévben*. Szerk. GRÉB Géza. Abrudbánya, 1914. 8.

1. **Víg Albert:** A zalatnai Kőfaragó és Kőcsiszoló Ipariskola épülete, 1893–1895
Képeslap, Zempléni Múzeum

munkák gyakorlati oktatása a nagyobb építkezésektől való távolsága miatt megoldatlan volt Zalatnán. A monumentális épületfaragványok kivitelezése helyett helyi és környékbeli megrendelésre az iskolai műhelyben elsősorban sírkövek és síremlékek, márványasztalok, kandeláberek, virágállványok, lépcsők, keresztelőmedencék, szentélyrekesztők készültek⁴ (1. kép).

Az iskola küldetése azonban nemcsak az elsősorban erdélyi köveken alapuló kőfaragászat fejlesztése, hanem egy Magyarországon újdonságnak számító iparág, a féldrágakövek csiszolása és köszörülése révén iparművészeti dísz tárgyakat előállító kőcsiszolás meghonosítása is volt. A kőfaragáshoz hasonlóan ez az iparág, országosan egyedülálló jellegén túl, a környék fejlődését szolgálta, ahogy azt a korszak legjelentősebb országismertetőjében is olvashatjuk: „A kő-

csiszolás népszerűsítése értékesíthetőkké fogja tenni azokat a fél-nemes köveket, melyek, mint a gránát, labradorit, malachit, ametiszt, kalczedon, karneol, agát, onix, jáspis, szarukő, lydiai kő, a hegyi kristályok, s az aranyak, tellurnak és piritnek e kövekkel előforduló színes vegyületei bőven találhatóak e hegységekben s új keresetforrást nyithatnak meg a vidék számára.”⁵ Az iskola létrehozása Lukács Béla kereskedelmi miniszter kezdeményezésére indult meg, az iskola zalatnai helyszínének kiválasztása és az oktatás profiljának, a kőfaragás fejlesztésének és a kőcsiszolás meghonosításának egy intézménybe integrálása azonban Szerényi József iparfelügyelő javaslata alapján valósult meg.⁶ A kőcsiszolás a Rajna-vidéki Idar-Oberstein városában évszázadok óta űzött kőcsiszoló ipar mintájára jött létre Zalatnán.⁷ Az iskola kőcsiszoló műhelye az első

4 Az ipari központoktól való távolság miatt kőfaragást igénylő építkezés nem fordult elő, az egyetlen kivételt az abrudbányai polgári fiúiskola 1908–1909-es munkálatai jelentették.

5 Délkeleti Magyarország: Erdély és a szomszédos hegyvidékek. In: *Az Osztrák–Magyar Monarchia irásiban és képbén*. Budapest, Magyar

Királyi Államnyomda, 1896–1901. 3988.

6 *A Zalatnai Állami Kőfaragó és Kőcsiszoló Ipari Szakiskola első értesítője*. 1894–95, 1897–1898. Szerk. CsÁNKI József. Nagyenyed, 1898. 24.

7 *Értesítő* 1898 (lásd 6. jegyzetben). 11–12.

világháborúig terjedő időszakban budapesti, bécsi és berlini megrendelésre dolgozott.⁸ Az iskola épülete és műhelyei hamar, az amúgy látványosságokban nem bővelkedő bányaváros, Zalatna egyik turisztikai látványosságává váltak, messziről érkezett érdeklődők mellett az erdélyi megyékben működő iskolák osztályainak gyakori kirándulási célpontja lett.⁹ Ezt erősítik meg Víg Albert 1932-ben az iparoktatással kapcsolatban papírra vetett sorai is: „A kisebb városokban: Iglón, Késmárkon, Gölnicbányán, Székelyudvarhely, Ungvárt, Zalatnán az ipariskolák épületei mindenütt nevezetességei a városnak”¹⁰ (2. kép).

A Kereskedelmi Minisztérium alá tartozó, négyéves, magyar nyelvű iskola tanrendje megfelelt az 1890-es évek elejére kialakult központosított minisztériumi tantervnek. Elméleti részébe magyar nyelv és helyesírás, számtan, mértan, mértani rajz, ábrázoló mértan, szabadkézi rajz, természetrajz, mintázás, könyvvitel, szépírás, kémiai ismeretek (vegytan és ásványtan), írásrajz, kőipari technológia, leíró építés- és alaktan, szakrajz tárgyak tartoztak. Rendes növendék felvételének alapja hatéves népiskolai vagy kétéves közép- vagy polgári osztály elvégzése volt, rendkívüli növendékek neveztek a már gyakorlattal bíró, egyes tantárgyra behallgató tanoncokat. Az iskolát 1894. november 5-én nyitották meg, tizenhat kőfaragó és hét kőcsiszoló növendékkel.¹¹

Az iskola német neoreneszánsz jellegű épülete Víg Albert műépítész és Keresztes István minisztériumi főmérnök tervei alapján, az utóbbi művezetése mellett épült fel 1895 őszére.¹² Az oktatás megszervezésének részeként az iskola leendő igazgatóját, Csánki József szobrászt¹³ és a műhely vezetésével megbízott Kolonics Lajos kőfaragó mestert 1894 tavaszán német- és csehországi tanulmányútra küldte a fenntartó minisztérium. A korszak magyar ipariskolai gyakorlatában amúgy is általános monarchiabeli és külföldi (elsősor-

2. Az iskolában készült kőfaragványok, a tárlóban kő- és anyagminták, é. n. Archiv fotó. Zalatna, Corneliu Medrea Gimnázium Archivuma, leltározatlan anyag

8 A kőcsiszoló műhely termékei iránti keresletről tanúskodik, hogy 1909-ben 13 279, 1910-ben 12 779 korona értékben értékesítették a kőcsiszoló műhely munkáit. *Értesítő az Intézet 16. -ik évi működéséről az 1909–1910-ik tanévben.* Szerk. GRÉB Géza. Abrudbánya, 1910. 9. „A kőcsiszoló műhelyben készült aragonit dísz tárgyak külföldön is keresettek.” Víg Albert: *Magyarország iparoktatásának története az utolsó száz évben különösen 1867 óta.* Budapest, 1932. 399. A zalatnai kőcsiszolás a magyar iparművészet történetének eddig teljesen feldolgozatlan fejezete.

9 1909-ben a hivatalos látogatások mellett a fővárosi V. kerületi főgimnázium, a nagyenyedi tanítóképző, a gyulafehérvári papnevelő, a nagyszebeni gimnázium, a kormöcbányai állami főreáliskola és a nagykekemezői népiskola tanulói látogatták meg. *Értesítő az Intézet 15. -ik évi működéséről az 1908–1909-ik tanévben.* Szerk. GRÉB

Géza. Abrudbánya, 1909. 5. Az 1910–1911-es tanévben Temesvárról, Berethalomról, Sárdról, Abrudbányáról és a nagyenyedi Bethlen kollégiumból érkezett látogatók is elsősorban a kőcsiszoló műhelyt „mint hazánk fejlődő iparának egyik különlegességét” keresték fel. *Értesítő 1911* (lásd 3. jegyzetben). 5.

10 Víg 1932 (lásd 8. jegyzetben). 332.

11 Az 1914-ben záródó 20. tanév végére a kezdetektől számítva 144 tanuló, közülük 118 kőfaragó végzett az intézetben. *Értesítő 1914* (lásd 3. jegyzetben). 14.

12 Az építkezés elhúzódása miatt az első tanévet a bányakapitányság egyik lakóépületében szervezték meg.

13 Csánki József (1863–1920) életéről keveset tudni, 1891-ben iratkozott be a müncheni Képzőművészeti Akadémiára, 1908 után a székelyudvarhelyi Kő- és Anyagipari Ipariskola vezetője.

3. **Korecz Kelemen** II. osztályos kőfaragó növendék: Növényi ornamentikával díszített sírkő gipszmintája, 1907, Zalatna, Corneliu Medrea Gimnázium, ltsz. 0279 (Kiss Zoltán felvétele)

ban németországi) tanulmányutak mellett a zalatnai intézmény tanári karát sajátos módon csehországi és ausztriai tanultság és munkatapasztalat jellemezte. A kőcsiszolás művezetője a stájerországi Turnauban tanult, csehországi származású, magyarosított nevén Bárta Károly lett. A második tanévben csatlakozott a tantestülethez Knop Vencel, aki a csehországi Hořice kőfaragó szakiskolájában, majd a bécsi iparművészeti iskolában végzett építész rajzolóként.¹⁴

Az oktatásmódszertan kialakulása és a gipszhasználat a kőfaragás oktatásában 1908-ig

Az iskola munkamódszerét a modern, az első és a második ipartörvényben meghatározott szabályok-

nak megfelelő tanoncgyakorlat gyakorlatba ültetése jellemezte, ez a tanulók intenzív műhelyoktatását, a műhelymunka oktatáson belüli hangsúlyos szerepét jelentette. A külföldi tanulmányok hatása érződik Csánki József iskolatörténeti összefoglalójában és Knop Vencelnek a helyes oktatásmódszertanról szóló programadó, az iskola első évkönyvében megjelent esszéiben is.¹⁵ Ebben a szerző amellett érvel, hogy a munkafázisokat esetlegesen kiosztó, elsősorban a mester keze alá dolgozó, és ezért a tanonc fejlődését kellőképpen nem támogató, még a céhes világ munkamegosztását tükröző gyakorlat nem volt alkalmas a *Gründerzeit* építési konjunktúrájának kiszolgálására. A zalatnai iskola növendékei koruk legjobb gépein, kiváló munkafeltételek mellett, jól szellőző, tágas műhelyekben, minőségi szerszámokkal sajátíthatták el a mesterség fortélyait már az első évtől kezdve, a műhelyekben eladásra végzett munka bevétele szolgált az állandó gépészeti modernizáció alapjául.¹⁶ Az iskola működésének első négy évében véglegesített oktatásmódszertan kisebb változtatások mellett érvényben maradt a további két évtized során.¹⁷

A második tanévre beiratkozott tizenhárom hallgatóval meginduló munkát alapvetően meghatározta az 1896. évi Ezredéves kiállítás, amelyen az iskola több kisebb kőfaragászati munkán és féldrágakő csiszolaton kívül egy homokkőből faragott és vörösmárvány betétekkel díszített oltárral mutatkozott be,¹⁸ ugyanekkor a helyi református templom számára egy úrasztalt is készítettek. Az iskola műhelyeiben készült az a harmincdarabos kőfaragási tanmenet is, amelyet a fővárosi iparos tanonciskolák számára küldtek el.¹⁹

A kőfaragászati műhelymunka képezte az oktatás gerincét, az első évben heti huszonnégy, a második és harmadik évben heti huszonhat, a negyedik évben pedig heti harminc órában. Az első évben elsajátított kőfaragás alapját egyenes síkok, éles élek és szögletek elkészítése jelentette kizárólag véső használatával, a csiszolás mellőzésével. A derékszögű formák elsajátítását egyszerűbb geometriai testek, kocka, hasáb, gúla, henger és kúp kifaragása követi. Az év végére a

14 Induláskor az elméleti és közismereti tárgyak tanítására a korábbi brassói elemi iskolai tanár, Spaller Józsefet nevezték ki. *Értesítő* 1898 (lásd 6. jegyzetben). 25.

15 Knop Vencel: *Gyakorlati oktatás a kőfaragó ipari szakiskolákon*. In: *Értesítő* 1898 (lásd 6. jegyzetben). 43–47.

16 *Értesítő* 1898 (lásd 6. jegyzetben). 10; Knop 1898 (lásd 15. jegyzetben). 44.

17 A zalatnai iskola gépeit a kolozsvári ipariskola gondozta. Víg 1932

(lásd 8. jegyzetben). 377.

18 Az 1896-iki ezredéves országos kiállítás általános katalógusa. Szerk. MUDRONY Soma–RÁTH Károly–MICEH Endre. III. füzet. III. csoport. Oktatásügy, Budapest, 1896. 121. „Kőfaragómunkák, egy kőből faragott oltár, különféle csiszolatok.”

19 *A Zalatnai Állami Kőfaragó és Kőcsiszoló Ipari Szakiskola második értesítője*. 1898–99, 1900–901. Szerk. CSÁNKI József. Zalatna, 1901. 4. Az iskola kőszállítója 1894–1910 között Magos Lázár volt. *Értesítő* 1911 (lásd 3. jegyzetben). 4.

tanulóknak kifogástalan síkokat, éles, egyenes éleket és pontos szögek faragását kellett elsajátítaniuk. Ezt követi az „átmetszetek” készítése, ezek közül is a gótikus pillérek, majd az egyenes párkányok, később pedig a sarokélek kifaragása miatt már összetett munkának számító megtört párkányok készítése következett.²⁰

A második tanévben a fogsoros vagy egyéb geometriai díszű párkányok elkészítése után a finomabb, óvatosabb faragást igénylő áttört mérműves szerkezetek következtek. A másodéves tananyag számára elsősorban a rendkívül változatos gótikus faragványok szolgálták mintaként. Ezek mellett a még mindig főként négyszögletes oszlopok, balusztrádok képezték a tananyag részét, a gipszmintázás során ebben az évben már növényi ornamentika elemeit gyakorolták (3. kép). Az oktatás színvonaláról tanúskodik, hogy a másodéves hallgatók képzettsége már elérte azt a szintet, hogy a jelentős reprezentációs értéket képviselő, az 1848-as abrudbányai és zalatnai mészárlásnak emléket állító ompolygyepűi emlékoszlop huszonöt négyzetméteres párkányos talpatán az iskola másodéves tanulói dolgoztak.²¹

A harmadik évtől esztergályozott munkákat készítettek a növendékek, oszlopok, baluszterek, oszlopféjek, -lábak, vázák kerültek sorra, amelyeknél a „contrasablon”, azaz a negatív minta használata már magasabb szintű jártasságot igényelt. Ívpárkányok, boltgerincek, valamint forgástestek, vázák, balusztrádok, oszlopok, konzolok, tojásléccel és levélfüzérrel díszített párkányok mellett gótikus felfogású pillérek, fiálék és szentségtartóhoz alkalmazható díszes mérművek készítése következett.²² Ettől az évtől faraghattak betűket homokkőbe vagy márványba, illetve felhasználhatták az „írárszólásban” elsajátított ismereteket. Ennek az évnek a „mestermunkája” két eltérő profilozású gótikus párkány elkészítése volt egyéni tervezés alapján. Ugyancsak ettől az évtől kezdték a szabad ornamenták faragását is,

4. Ompolygyepű határában álló emlékoszlop a zalatnai mészárlás emlékére, 1898. Képeslap, Zempléni Múzeum

a szabadkézi rajzoktatásban és a mintázásban elsajátított mintákat, tojás- és gyöngyosorokat, levéldíszeket, rozettákat faraghattak, illetve gótikus levéldíszeken gyakorolták a „punctirozás” elemeit.²³

A záró, negyedik évben komplex kőfaragászati feladatokat, elsősorban ornamentális faragást gyakoroltattak. A tanulmányok végeztével az oktatás fő célja

20 KNOF 1898 (lásd 15. jegyzetben). 45. Értésítő 1898 (lásd 6. jegyzetben). 64.

21 Értésítő 1898 (lásd 6. jegyzetben). 64.

22 Értésítő 1898 (lásd 6. jegyzetben). 65.

23 Értésítő 1898 (lásd 6. jegyzetben). 57. Az iskola könyvtárának állománya nem ismert, s alig néhány mintalap maradt fenn az iskola irattárában. Ezek között megtaláljuk a *Künstlerische Grabdenkmale Moderne Architektur & Plastik von Friedhöfen und Kirchen in Oesterreich Ungarn* (Bécs, Schroll, 1900) 42 fotográfiát ábrázoló, 1900 körül több kiadást megért mintalapjait. Fennmaradt a Sztérynyi József által szerkesztett, a Kereskedelmi Minisztérium által megjelentetett, a fa-, fém- és a (női) szövőipar művelőinek „nemesebb ízlése” és munkáik-

nak „szigorú stylszerűsége” érdekében kiadott *Mintalapok Iparosok és Ipariskolák számára* (Budapest, Gerlach és Schenk, 1896). Ismerjük az iskola könyvtárából az 1899–1900 között készült bécsi boltportálokat Anton Schroll kiadásában bemutatató *Firmaschilder Ladenaufschriften* (Bécs, Schroll, 1899) című kiadványt, a stuttgarti Engelhorn kiadónál megjelent, ötvösöknek szánt *Musterbuch für Gold- und Silberarbeiter* (Stuttgart, Engelhorn, é. n.) című kötetet. A Gáll József által vezetett szabadkézi rajzoktatásban használt Vidéky-féle tankönyv, a *Módszeres rajzoktatás* hatása Erdélyben a kolozsvári ipariskola mellett Zalatnán is meghatározta a kőfaragók vizuális nevelését. VIDÉKY János: *Módszeres rajzoktatás*. Párizs–Budapest, [é. n.] I. rész. Mértani rajz. 4 füzet; II. rész. Szabadkézi rajz kezdők számára. 2 füzet; III. rész. Szabadkézi rajz haladók számára. 8 füzet. KNOF 1898 (lásd 15. jegyzetben). 46.

olyan komplex, kőszobrászati feladatok kivitelezésének elsajátítása, mint például a párkányzat önálló díszítésének gyakorlata. Az első, 1898-ban végzett negyedéves osztály munkája jól illusztrálja a kőfaragászati műhely munkamódszerét. A tanulók ebben az évben két neogótikus szentségtartó-baldachin mellett az ompolygyepűi oszlophoz két vázát és több, összetett faragott díszet készítettek²⁴ (4. kép). Knop Vencel már említett oktatás-módszertani esszéjében a szaktudás végső határait is kijelölte, gondolatmenete rávilágít arra a kőfaragómester és a szobrászművész közötti határvonalra, amely az oktatás módszertanát és szemléletét is meghatározta: „az egyszerű ornament vonja meg a határt a kőfaragás és a szobrászat között; itt mint testvérek találkoznak”.²⁵ Ennek a szellemiségnek megfelelően a figurális munkák, akárcsak a domborművek vagy mellszobrok, már nem képezték a kőfaragó-oktatás részét.

A kőfaragászati-órák tanrendjében meghatározott mintákat először a szabadkézi rajz oktatása során ismerték meg a növendékek. Az első évben egyszerű díszeket, középkori díszítményeket és görög, majd reneszánsz formákat rajzoltak. A második évben ezek kibővültek a térérzék fejlesztését célzó mértani testek rajzolásával, a harmadik évben pedig a fali minták, domború díszek rajzolása és az árnyékolás tökéletesítése mellett a stílusos rajzolás szem előtt tartásával. Ezt a gyakorlatot második félévben összetettebb formák, görög edények, balusztrádok, oszloplábazatok, falikutak, szabadon álló kutak rajzolása követte, az utolsó évben pedig pilaszter- és oszlopféjezetek, konzolok, párkányzatok, zárkó díszítmények, oroszánfigurák és fantázialények rajzolása zárta. Az oktatás végére a stílusokban való jártasságot alapvető készséggé fejlesztették, ez azonban elsősorban kisebb kőfaragászati munkákra korlátozódott.²⁶

A zalatnai iskola műhelymunkái 1898–1908 között

Az 1894–1898 közötti négy évben az iskola műhelyeiben számos kőfaragvány készült a tanoncok és tanáraik munkájaként: ezek egyike a zalatna–nagyalmási

állami út átadásának emlékoszlopa. Az első évfolyam végzésének évében, 1898-ban készült el nemcsak a később tárgyalandó ompolygyepűi emlékoszlop is, de a zalatnai református templom úrasztala, a vízaknai sós gyógyfürdőhöz két falikút „Deák-forrás” és „Széchenyi-forrás” feliratokkal, több pillér és falfedő kövek az iskola saját részére, két díszes udvari lépcső vázákkal – valószínűleg az iskola udvarára –, egy díszes lámpaoszlop és egy kőpad, valamint Veszely Károly kolozsvári, majd borbándi plébános három méter magas síremléke. Ugyanebben az évben készült egy díszes kerti lépcső Lukács László kereskedelmi miniszter zalatnai villájába, egy hat és fél méteres neogótikus szentségtartó a párizsi világkiállításra,²⁷ egy vörös-fehér ereszű belga vörös mészkőből (Rouge Royal) készült mosdóasztal a brassói fafaragó iskola számára, valamint több emléktábla, kerti pad, virágváza.²⁸

A zalatnai kőfaragó iskola jellemzően a város és környékének kőfaragászati igényeit elégítette ki, amelyek között állami, egyházi és magánmegrendelések egyaránt megtalálhatóak. Abrudbánya és Gyulafehérvár közti városok és falvak közterei, templomai, temetői és kisebb részben magánházai új, modern felfogású, helyenként a századfordulós modernizmus jegyeit mutató, még kisebb sírkövek esetében is gyakran architektonikus elemekből építkező kőfaragászati emlékekkel gazdagodtak. A századforduló éveitől megjelenő, a klasszikus építészeti formakincs elemeiből építkező emlékek „alaphangját” az első jelentős megbízás, az 1898-ra elkészült ompolygyepűi emlékoszlop adja meg, amelyet zalatnai kvarchomokkőből készítettek el az iskola másod-, harmad- és negyedéves tanulói. Ezt a munkát számos további megbízás követte. Az 1899–1900-as tanév során készült el Marosszentimrén a református, ún. „Hunyadi-templom” falára a miriszlói csata emléktáblája annak 400. évfordulójára az alsó-fehér megyei történelmi és régészeti társulat kezdeményezésére, valamint a zalatnai katolikus templom szentélyrekesztő kőkorlátja.²⁹ 1903–1904 során az iskola műhelyében kerültek kivitelezésre az 1901-ben elhunyt Lukács Béla miniszter Ligeti Miklós által tervezett, és a Fiumei úti sírkertben 1904-ben felállított budapesti

24 *Értesítő* 1898 (lásd 6. jegyzetben). 65.

25 *Knop* 1898 (lásd 15. jegyzetben). 47.

26 *Értesítő* 1898 (lásd 6. jegyzetben). 57–59.

27 1897-ben az alig három évfolyammal működő iskola az iparoktatási intézetek együttes kiállításán belül bemutatkozott a brüsszeli világ-

kiállításon, ahol Grand Prix díjjal értékelték az iskola tevékenységét, hasonlóan a három évvel későbbi párizsi világkiállítás szerepléshez. *Értesítő* 1901 (lásd 19. jegyzetben). 3, 5.

28 *Értesítő* 1898 (lásd 6. jegyzetben). 67–68.

29 *Értesítő* 1901 (lásd 19. jegyzetben). 5.

5. A zalatnai római katolikus templom déli mellékoltára, 1907–1908
(A szerző felvétele)

6. Pilaszter fejezete kötéllel, kalapáccsal és Hermész-fejjel, gipszöntvény, é. n. Zalatna, Corneliu Medrea Gimnázium, ltsz. 170 (A szerző felvétele)

síremlékének kőmunkálatai,³⁰ valamint a zalatnai Lukács-emlékmű kivitelezésére is az iskola kapott megbízást.³¹ Dunaalmási kőből készült el az iskola udvarán felállított Erzsébet-emlékmű, illetve az 1901–1902-es tanévben a zalatnai főtéren felállított Szent János-szobor talapzata is.³²

30 Az 1902-es évtől elnagyolttá vált az iskolai értesítőben az elkészült munkák felsorolása. A *Zalathnai Állami Kőfaragó és Kőcsiszoló Ipari Szakiskola harmadik értesítője*. 1901–1902. Szerk. CsÁNKI József. Zalatna, 1902. 10.; A *Zalathnai Állami Kőfaragó és Kőcsiszoló Ipari Szakiskola negyedik értesítője*. 1902–1903, 1903–1904. Szerk. CsÁNKI József. Zalatna, 1904. 19.

31 *Értesítő* 1901 (lásd 19. jegyzetben). 7. Az udvari elhelyezésről: *Értesítő* 1904 (lásd 30. jegyzetben). 10.

32 *Értesítő* 1901 (lásd 19. jegyzetben). 16.

Az 1900-at követő másfél évtizedben az iskola műhelyében készült kőfaragómunkák értékesítéséből jelentős, átlag évi 6–8000 korona összeg folyt be. Az 1904–1905-ös tanév során az iskola műhelyében készült el egy ismeretlen elhelyezésű hétméteres emlékoszlop, valamint a zalatnai kaszinó kör kerítésének kőfaragászati munkái. Az 1905–1906-os tanévben több nagyobb síremlék készült az iskola műhelyében, befejeződött a cibakházai 1848-as emlékmű kivitelezése, és Foerk Ernő tervei alapján elkészült a milánói világkiállításra szánt két virágvázával koronázott díszes márvány oszlop csoport, amelyek fémdíszítését a marosvásárhelyi fa- és fémpipari szakiskola készítette.³³ 1907–1908-as tanévben két neoreneszánsz oltár készült az iskola műhelyében a zalatnai római katolikus templomba (5. kép), emellett hat nagyobb síremlék, egy „csavart előlépcső” és egy szecessziós márvány virágállvány, de ebben az évben bemutatkozott az iskola a londoni Earl’s Court kiállításon is legújabb munkáival.³⁴

Gipszhasználat a kőfaragók ipariskolai oktatásában Zalatnán

Az iskolában a gipsz oktatási alkalmazásában két eltérő, az igazgatók személyéhez kapcsolódó stratégiát figyelhetünk meg. A monumentális megbízások hiánya az intézmény első, mintegy másfél évtizedes fennállása során (1894–1908 között) látszólag nem hatott ki az oktatásra. A köztéri emlékekben, kisebb templomi felszerelési tárgyokban és a környék minden felekezetehez köthető síremlékek kivitelezésében tetten érhető iskolai kőfaragászati gyakorlatot a szobrász végzettségű Csánki József igazgató szemlélete és a helyi piaci igények határozták meg. Ezen majd csak az új, építész végzettségű igazgató érkezése változtat. Az építész (művészet)történeti jellegű, a korszak polgári és szakiskolai gipszgyűjteményeinek sorába illeszkedő gipszminagyűjtemény kialakítása az iskola fennállásának első

33 *A Zalathnai Állami Kőfaragó és Kőcsiszoló Ipari Szakiskola hatodik értesítője* 1905–1906. Szerk. CsÁNKI József. Zalatna, 1906. 10.; SZÉKELY MIKLÓS: *Az ország tükréi. Magyar építészeti és művészeti szerepe a nemzeti reprezentációban az Osztrák–Magyar Monarchia korának világkiállításain*. Budapest, CentrArt, 2012. 193–197.

34 *A Zalathnai Állami Kőfaragó és Kőcsiszoló Ipari Szakiskola nyolcadik értesítője* 1907–1908. Szerk. CsÁNKI József. Zalatna, 1908. 9. ANGHELYI JUDIT: *Magyar kiállítás a londoni Earl’s Court-ban* 1908-ban. *Opus Mixtum*, 1. Szerk. SZÉKELY MIKLÓS. Budapest, CentrArt, 2012. 48–55.

7. Akantuszleveles formagyakorlat a bécsi Justizpalast (1875–1881) belső díszítésének egyik részlete alapján (közölve: LESSING 1881. 50. lap), é. n. Zalatna, Corneliu Medrea Gimnázium

másfél évtizedét, Csánki József igazgatóságának idejét jellemezte. A szabadkézi rajz, a mintázás és a kőfaragászati tanmenet szempontjából egyaránt használható egyetlen formakincset tovább örökítő, kőfaragászati és szobrászati emlékeket a budapesti Technológiai Iparmúzeum és Felső Állami Ipariskola épületében működő gipszöntő műhelyből és a bécsi Iparművészeti Múzeum gipszműhelyéből szerezték be. A megrendelt darabokon kívül az oktatás során felhasznált gipszmintákat az igazgató által tartott mintázás kurzus keretében maguk a tanulók készítették. Ezek a munkák a kőfaragáshoz szükséges formakincs készségi szintű elsajátítását szolgálták, a gipszekben növényi ornamentika mellett (plasztikusan vagy stilizáltan megfogalmazott akantuszlevelek, babérkoszorúk, borsó és egyéb növényi minták) madáralakok, oroszlánfejek, heraldikai állatfigurák és mitológiai lények, Hermész- és puttófejek, a klasszikus domborműszobrászat formakincsébe tartozó vázák, fáklák, címerpajzsok őrződtek meg. Feltűnő

azonban a különbség a mintázási gyakorlat során készített gipszminták változatos és burjánzó motívumai és az alapvetően architektonikus elemekből építkező, babérkoszorút, akantuszlevelet, indákat csak esetenként, figurális díszet pedig elvétve mutató kőfaragászati minták között (6. kép).

A Csánki József által minden évfolyamon heti négy órában oktatott mintázás kurzusban kapott szerepet a gipszminták készítése, a fennmaradt, esetenként szignált, datált, a tanuló évfolyamának jelzésével is ellátott öntvények jól példázzák az iskolai *Értesítő* kurzusleírásait. A mintázásóra célja az első évben „a legegyszerűbb plasztikus ékítmények utánzása volt, egyszerűbb tagozású stylizált levéldíszek mintázása [...] a különböző díszítési stílnemek legfeltűnőbb ismertető jeleinek magyarázatával”. A második évben lomb- és indadíszek, rozetták, gótikus konzolok, párkánydíszek agyagban „megmintázott ékítmények gipszből való kiöntése”.³⁵ A harmadik évben különböző stílusú ornamensek, mezőkitöltések

³⁵ A kőfaragó tanulók agyagban, a kőcsiszolók a kisebb méretű tárgyak miatt viaszban mintáztak. *Értesítő* 1898 (lásd 6. jegyzetben). 61–62.

8. Álló sas, egészalakos épületplasztikai részlet, é. n. Zalatna, Corneliu Medrea Gimnázium, ltsz. 0157 (Kiss Zoltán felvétele)

gyakorlása mellett megfelelő arányú nagytapasztalások gipszminta utáni elkészítése volt a feladat. Ennek az évnek az anyagát képezte az egyenes és kör alakú párkányzatok mintázása, ezek összemetszése különböző szögekben, edények, oszlopfek, baluszterek húzása gipszből, ezek díszítése. A korábban már említett kreatív, egyéni látásmód fejlesztése már itt is megjelent, a kurzusleírás szerint feladat volt az „egyes stýlnemek motivumainak önálló felhasználása, vagyis több ugyanazon stýlű ornament motívumából egy egészen új ornament előállítás”.³⁶ A gipszmintázás részeként kartusokat, fesztonokat, akrotérionokat, emblémákat, oszlopfeket, állatok és fantázialények fejeit mintázták meg és öntötték gipszbe. Az utolsó év komplex mintázási gyakorlatában nagyobb méretű kőmodelleket készítettek gipszből, egyes esetekben ezeket a műhelyben utána kőből is elkészítették „punctirozással”. A képzés fokozatosan készített fel az egyre összetettebb gipszdíszítések készítésére: először fényképek alapján, majd – fokozatosan neheztve a feladatot – elnagyoltan árnyékolt kézi rajzok, végül pedig kontúrvonalas rajzok után formázták meg a mintát. A figurális mintázás állatfejek és fantáziafejek formázását jelentette, a kőfaragóképzésnek nem képezte részét művészeti-szobrászati szemlélet átadása. Ezt támasztják alá a tankönyvek is, a fénykép utáni minták az Otto Lessing-féle *Ausgeführte Bauornamente der Neuzeit* című mintakönyv,³⁷ az árnyékolt és kontúrrajz utáni mintázás pedig Antoine Raguenet többkötetes, *Matériaux et Documents d'Architecture et de Sculpture*³⁸ című francia mintakönyve, illetve a szabadkézirajz-órákon készített rajzok alapján készültek³⁹ (7. kép).

Az iskola vezetésében az 1908–1909-es tanévben történt változás hatást gyakorolt az oktatásmódszertanra és így a gipszhasználatra is. Az iskola igazgatója 1894 és 1908 között Csánki József szobrász volt, aki igazgatói teendői mellett a kőcsiszoló műhelyt is vezette, és akit a székeludvarhelyi Kő- és Anyagipari Ipariskola igazgatói tisztségének 1908-tól történő betöltése után Zalatnán Gréb Géza építész⁴⁰ váltott. Gréb az igazgatás mellett a kőfaragó műhely vezetőjeként bevezette az (elsősorban gótikus) építészeti szemléltető gipsz- és kőfaragványok készítésének gyakorlatát.⁴¹ A tanulók először 1909-es (ké-

36 *Értesítő* 1898 (lásd 6. jegyzetben). 61.

37 OTTO LESSING: *Ausgeführte Bauornamente der Neuzeit: Sammlung hervorragender Ornamentausführungen der bedeutendsten Architekten und Bildhauer in Deutschland und Oesterreich*. Berlin, Wasmuth, 1881, 1884, 1890.

38 ANTOINE RAGUENET: *Matériaux et Documents d'Architecture et de Sculpture*. Paris, Ducher, 1888.

39 *Értesítő* 1898 (lásd 6. jegyzetben). 61–62.

40 Az 1875-ben Nagylomnicon (1899 után Kakaslomnic [Velká Lomnica, Szlovákia]) született Gréb Géza 1899-ben szerzett építészoklevelet a budapesti Királyi József Műegyetemen. MTA BTK MI Lexikongyűjtemény. Az iskola igazgatását 1920 után is folytató Gréb családjának több tagját is befogadó sír a zalatnai református temető legdíszesebb, a kőfaragó iskolában készült emléke.

41 *Értesítő* 1909 (lásd 9. jegyzetben). 9–10.

sőbb 1:20-as) arányban készítettek tárgyakat gipszből, majd kőből. A Gréb-korszakban a mintázásórán alkalmazott gipszöntés mellett új technikaként megjelent a gipszek faragása is. Az építész végzettségű új igazgató a gipszek mintagyűjteményi bemutatása mellett hiánypótló szerepet szánt a kisméretű, gipszkockákból, elsősorban fűrészeléssel kialakított gipszfaragványoknak a kőfaragás gyakorlati oktatásában is.⁴² A szó szerint az iskola körül felmerült építészeti munkák (iskolakert lépcsője, az utcai kerítés elemei) befejezése és a döntően oltárokra, emléktáblákra és síremlékre vonatkozó megbízásokon alapuló iskolai műhelymunka elégtelennek tűnhetett az építészeti kivitelezési igényeit jól ismerő új igazgató számára (8. kép).

A módszertani újítás bevezetését az is szükségessé tehette Gréb Géza szemében, hogy az iskola műhelyeire az ő igazgatásának idején is elsősorban a helyi kőanyagok megmunkálása, a helyi és környékbeli kőfaragászati munkák elvégzése maradt jellemző. Az iskola ekkorra kialakult gyakorlata szerint a műhelyekben elsősorban megrendelt művek készültek, a későbbi eladásokat szem előtt tartva raktárra csak aktuális megrendelések hosszabb kimaradása esetén dolgoztak.⁴³ Harmadik és negyedik évben a homokkő mellett megjelent az ekkor rendszeresen márványnak nevezett, valójában kemény mészkő faragásának gyakorlása is. Erre különösen a téli időszakban kerítették sort, amikor a műhely állandó nyitott ablakos szellőztetésének hiányában a faragás közben kevesebb porral járó kövek megmunkálása került előtérbe. Ugyancsak ekkor, a téli hónapokban foglalkoztak a növendékek gipszfaragással is, amelynek során tehát olyan különlegesebb kőfaragómunkákat és szerkezeteket gyakoroltak be kisebb léptékben (boltozatok, lépcsők stb.), amelyek egyrészt pótolták a monumentális megbízások hiányát, másrészt szemléltető taneszközként a szakrajzi mintagyűjteménybe kerültek, és így az oktatásában is felhasználták. A képzés második felében, a harmad- és negyedéves tanulók feladatai közé tartoztak azok a kicsinyített gipszmunkák, amelyek révén a fő vasútvonalaktól távol eső iskolát elkerülő monumentális épületplasztikai megbízások helyett igyekeztek elsajátítani azokat az összetettebb

9. Profilozott szárkő többszörösen tagolt könyöklővel való metsződése, gipszfaragvány, 1908 után
Zalatna, Corneliu Medrea Gimnázium, ltsz. 0232 (A szerző felvétele)

kőfaragászati feladatokat, amelyekre későbbi munkáik során számíthattak⁴⁴ (9. kép).

Az 1908–1909-es tanévben szemléltető eszközként Vignola-féle oszloprendek, „középkori stílusok szemléltetésére” párkányrészletek, oszlopfők, pillérlábak készültek gipszből.⁴⁵ Az 1909–1910-es tanévben került sor a műhely második, valódi építészeti kivitelezési megbízására, a tanulók a Schulek János által tervezett abrudbányai polgári fiúiskola kőfaragászati elemeit készítették el a műhelyben.⁴⁶ Gréb jól mérte fel a zalatnai képzés hiányosságait, tényleges építészeti kőfaragászatot jelentő megbízásra tehát összesen kétszer került sor az iskola fennállásának első két évtizedében, az abrudbányai munka mellett csak a zalatnai iskolaépület körüli munkák kínáltak „éles” gyakorlásra lehetőséget.⁴⁷ Az 1910–1911-es tanévben különféle ablakkereteket, zárt és nyitott erkélyt, orsós csigalépcsőházat, különféle szerkezetű lépcsőfokokat és pihenőlemezeket és síremlékmodelleket találunk az elkészült gipszmodellek között.⁴⁸ A Gréb-féle módszertani újításnak köszönhetően a gipszfaragás intenzívebbé válásával az 1910–1911-es tanévre a mintázott-öntött, valamint a faragott gipszmodellek számára már új szertár vált szükségessé. Ez végül 1912-re készült el, a gipszfaragványok ekkorra

42 1908–1909-ben Schulek Frigyes és Schulek János ajándékaiként az intézménybe került művészettörténeti mintagyűjtemény és a Halászbástya legjellemzőbb faragottkő-részleteinek rajzmásolatai bekerültek az iskolai oktatás mintái közé. *Értesítő* 1909 (lásd 9. jegyzetben). 5.

43 *Értesítő* 1909 (lásd 9. jegyzetben). 9–10.

44 *Értesítő* 1909 (lásd 9. jegyzetben). 9–10.

45 „[...] melyek évről-évre való kibővítése tervbe vétetett”. *Értesítő* 1909 (lásd 9. jegyzetben). 10.

46 Ezek közül az iskolai értesítő kiemelte a homokkőből készült két teljes lépcsőház egyenes és csavart, lebegő lépcsőfokait, pihenőit és több egyenes és kerek alaprajzú előlépcsőt.

47 Nagyobb léptékű építőipari megbízások híján az ilyen munkákat az iskola korábbi téglakerítését kiváltó új, faragott kővekből álló kerítésen végezték több évre és évfolyamra elosztva. *Értesítő* 1911 (lásd 3. jegyzetben). 12.

48 *Értesítő* 1910 (lásd 8. jegyzetben). 7–8.

„a szerkezetani szertárt majdnem teljesen kitöltik és a folyosó s tanterem felől elrendezett üvegajtókon át mindig láthatók”.⁴⁹ Az 1912–1913-as tanévben az iskola műhelyében készült egy nagyobb szabású munka, az abrudbányai római katolikus templom neobarokk oltára, de ugyanekkor készült egy kriptá oltárral, lépcsővel és márványbejárattal ajtóval, valamint egy nagyobb síremlék díszes sírszegéllyel. 1912–1913-ban a gipszmin-taggyűjteményt tölcserboltozat, szószék, oltár, ablak, csigalépcsők, oromzat, támpillérek, lábzatok, pinceablakok és egyéb építészeti elemek kicsinyített változataival gyarapították.⁵⁰ Az 1913–1914-es, utolsó tanévben a megrendelések közül még a konjunktúra idején is hiányzó szerkezeti feladatokat továbbra is gipszfaragászi feladatokkal oldották meg. A téli időszakban a mesterségesen megvilágított műhelyekben toronysisak, fiálé, kupolaboltozat, hídpillér, közkút, csavart munkák, kerékvetők, csegelyek, főpárkány, lábzatáthatások 1:20-as arányú gipszmodelljei készültek⁵¹ (10. kép).

Az iskola tanulói

A kőfaragó és kőcsiszoló iskola a magyar nemzetépítés és iparfejlesztés jegyében született, a magyar nyelven folyó, hiánypótló, sőt a kőcsiszolás tekintetében országosan egyedülálló jellege még a távolabbi magyarországi megyékben élők számára is népszerűbbé tette szűkebb és tágabb környezetének román és német lakosságához képest. Az iskola négy évfolyama először az 1897–1898-as tanévben vált teljessé. Az ekkor az iskolába beiratkozott ötvenkét tanuló közül negyven-

négy magyar nemzetiségű, két német és hat román volt. Az iskola profiljának hiánypótló jellege és az Ezredéves kiállításához kapcsolódó országos ismertség hatására a harmadik évben beiratkozott tizenkét új növendék közül többen az ország távolabbi vidékeiről érkeztek, Somogyból, Pozsonyból, Abaúj-Torna és Pest-Pilis-Solt megyékből, illetve ebben az évben Gáll József rajztanár, Pongrácz János kőfaragó művezető és Váci László gépkezelő is bekerültek a tanári karba.

Az iskolába járás ekkor még látszólag a középosztály kiváltsága volt, a Zalatna környéki, a többségében alacsony jövedelmű falusi lakosság köréből kevesen jutottak be az iskolába.⁵² 1902-re a nemzetiségi arányban jelentős változás nem történt, a Zalatna városi és környékbeli tanulók számaránya az első éveknek megfelelő 48%-on állt. Lecsökkent a távolabbi erdélyi megyékből érkezők száma, feltételezhetően a székelyudvarhelyi kőfaragó és anyagipari iskola működésének hatására, a tanulók másik felét magyarországi megyékből származók tették ki.⁵³ Az iskola növendékeinek anyagi helyzetéről 1906-ból van először adatunk, ekkor a negyvenkét beiratkozott tanuló, két kivétellel, állami (minisztériumi) ösztöndíjban részesült, egy évvel később minden tanuló ösztöndíjat kapott. Ez alapján az elsősorban szerényebb anyagi viszonyok között élő, gyakran távolabbi vidékekről származó tanulók kerültek be az iskolába. Az iskola tanulóinak összetétele a világháború előtti évekre sem változott meg gyökeresen. 1910-ben 86%-uk magyar volt, 44%-uk a városból vagy a megyéből származott, négy százalékuk külföldről.⁵⁴ Az iskola végig megőrizte magyaros léghőjét, a tanulók átlag 85-90%-a tartozott az államalkotó nemzethez.⁵⁵

49 *Értesítő* 1911 (lásd 3. jegyzetben). 12. Idézet: *Értesítő* 1912 (lásd 3. jegyzetben). 9.

50 *Értesítő az Intézet 19-ik évi működéséről az 1912–1913. tanévben*. Szerk. GRÉB Géza. Abrudbánya, 1913. 9–10.

51 *Értesítő* 1914 (lásd 3. jegyzetben). 8.

52 A szülők több mint harmada (36,5%) értelmiségi, 17%-a földbirtokos volt, harmada (38,5%) iparosként tevékenykedett. Az iskola kezdeti lokális vonzáskörét támasztja alá a tanulók származása, ötöde (10 fő) zalatnai volt, Alsó-Fehér megyéből származott a harmaduk (17 fő) és a szomszédos Hunyad megyéből 11%-uk (6 fő), a távolabbi erdélyi megyékből és más magyarországi megyékből és Budapestről 9-9 fő járt az iskolába. *Értesítő* 1898 (lásd 6. jegyzetben). 83.

53 *Értesítő* 1902 (lásd 30. jegyzetben). 13.

54 A szülők foglalkozása már beszédesen tanúskodik arról, hogy az alsó középosztály számára a kőfaragó ipar biztos megélhetést és rendezett társadalmi státust jelenthetett. 1909-ben és 1910-ben a tanulók szüleinek 53%-a iparos, 18%-a őstermelő, 16%-a tisztviselő, 4%-a kereskedő és 9%-a szolgaként dolgozott. 1911-ben hasonló arányokat találunk (iparos 66%), 1912-re a tanulók negyedének szülei

őstermelők és ötödüké hivatalnok, míg az első világháború előtti két évben az iparos hátterű tanulók számaránya a teljes létszám harmadára csökkent, a paraszti származásúak a teljes létszám negyede körül mozgott. 1908-tól készült kimutatás kőfaragó családi háttérre, 1909–1914 között 2–15% között mozgott az ilyen tanulók aránya. *Értesítő* 1909 (lásd 9. jegyzetben). 16.

55 A végzettek elhelyezkedéséről 1902 és 1907 között állnak rendelkezésre részletes adatok. A zalatnai iskolában végzett kőfaragók iránt nagy kereslet mutatkozott. 1905-ben végzett hat kőfaragó közül egy főt irodai munkára Seenger Béla alkalmazott. Szintén egy-egy fő került Horn Lajos besztercebányai és Seenger Béla budapesti műhelyeibe műhellyel, Meirovitz Emil borossebesi cége két újonnan végzett kőfaragót alkalmazott, egy ember pedig az újbányai malomkőgyárba került. Az 1905–1906-os tanév végén az iskola felhívására harminc álláshelyet kínáltak fel, amelyet csak az öt végzett növendékkel tudtak kielégíteni. Egy-egy fő került Budapestre, Bukovára és Dévára, ketten Szombathelyen kaptak állást. Jól jelzi az építőipari konjunktúra munkaerőigényét, hogy az iskola felhívására például az 1908-as évben végzett hat fő tizenöt munkaajánlat közül válogathatott a Budapesten, Karánsebesen, Soborsinban

Konklúzió

A korszak ipariskolái általában helyi hagyományokra és alapanyagokra alapozva jöttek létre, céljuk az ipar modernizálása és a piacképes szaktudás átadása volt. A valamikori zalatnai Kőfaragó és Kőcsiszoló Iskola egykori gipszgyűjteménye a századforduló konjunktúrájában oktatási célra használt gipsztárgyakat foglalja magába, amelyek a gipsz sokrétű felhasználásáról tanúskodnak. A korszak építészeti profilú erdélyi ipariskoláiból, Kolozsvárról, Marosvásárhelyről, Aradról és Temesvárról, de még a felerészben kőfaragó profilú székelyudvarhelyi iskolából nem ismert olyan, gyakorlati iskolai oktatásmódszertan összefüggéseiben dokumentáló gipszgyűjtemény, amely a mintázás során elsajátított klasszikus építészeti formakincstől, a korszak modern, századfordulós motívumainak átadásán át építészeti tagozatok kicsinyített faragásáig terjed. Az oktatási célú gipszhasználat körébe tartozó gyűjtemény három egysége közül az elsőbe a bécsi és budapesti öntőműhelyek hagyományos iskolai demonstrációs célokat szolgáló gipszmintái kerültek. A másik csoportot azok a gipszöntvények képezik, amelyeket a kőfaragványok elkészítése előtt formagyakorlatként, a mintázására keretében készítettek a tanoncok. A harmadik nagyobb egységbe azok a kicsinyített gipszmodellek kerültek, amelyeket a monumentális építészeti megbízások hiánya miatt nem tudtak a műhelygyakorlat során valós méretben, kőben biztosítani a tanoncok számára. A Zalatnán fennmaradt gipszgyűjtemény nem elválasztható azoktól az építészeti tagozatokból építkező vagy építészeti motívumokat felhasználó kőfaragványoktól, amelyeket az iskola műhelyeiben készítettek a növendékek. Ez utóbbiak bizonyítják a kőfaragó-oktatás építészeti jellegét, azt a célját, hogy az innen kikerült kőfaragók leginkább

és Besztercebányán működő műhelyekben. Az elhelyezkedés tekintetében megfigyelhető, hogy a magyar főváros és az akkoriban virágzó olyan nagyvárosok mellett, mint Szeged, Arad, Nagyvárad, Besztercebánya, Brassó, főleg bánági városokban – Karánsebesen, Soborsinban és Borossebesen – folyó építkezések adtak munkát a Zalatnán végzett kőfaragóknak. Az 1908-ban végzett hat fő közül egy Seenger Béla, négy Ney Ede budapesti, egy fő pedig Horn Lajos besztercebányai műhelyébe került. A munkába állás helyét 1908 után esetlegesen közik az évkönyvek. 1909-ben végzettek számára szintén tizenöt álláslehetőség nyílt: egy-egy Budapesten, Nagyváradon, Szegeden, Soborsinban és Borossebesen, Ney Imre bukovi márványtelepén pedig tíz fő alkalmazását vállalta volna. A tíz végzett kőfaragó közül kilencen Bukovára kerültek, egy fő pedig Nagyváradra. Egy évvel később hat végzett kőfaragó Biebel János karánsebesi és Horn Lajos besztercebányai telepére került. 1912-ben végzettek közül ketten Veszprémben, egy-egy fő pedig Vajdahunya-

10. Körfalazat csigalépcsővel, kicsinyített gipsz épületplasztika, é. n. Zalatna, Corneliu Medrea Gimnázium, ltsz. 0260

az építészet területén állják meg a helyüket. Ennek a törekvésnek az eredményességét az iskolai értesítőkből közzétett pályakövetés alapján ismert első munkahelyre vonatkozó adatok is alátámasztják.

Szekely Miklós

tudományos munkatárs

Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi

Kutatóközpont Művészettörténeti Intézet

szekely.miklos@gmail.com

don, Déván, Ruskicán, Brassóban és Budapesten helyezkedett el. 1912-ben végzett hat kőfaragó közül ketten Seenger Béla budapesti műhelyében helyezkedtek el, ketten Karánsebesen Bibel Jánosnál, egy fő pedig Hontvársányban. Az 1913-tól a gazdasági visszaesés miatt nehezebbé vált a végzettek elhelyezkedése, az évkönyv két pályaelhagyót, két irodai munkát vállaló egykori növendéket és négy, az intézet kőcsiszoló műhelyében tovább foglalkoztatott tartott számon tizenegy végzettje közül. Az 1914-ben végződő iskolai év hat végzett kőfaragója közül egy-egy fő Besztercebányán, Seenger Béla budapesti műhelyében, Siófokon, Békéscsabán, a gyulafehérvári székesegyház restaurálásán (Szilágyi Kálmán), valamint egy bukaresti kőfaragónál helyezkedett el. A *Zalatnai Állami Kőfaragó és Kőcsiszoló Ipari Szakiskola ötödik értesítője*. 1904–1905. Szerk. CSÁNKI József. Zalathna, 1905. 12; *Értesítő* 1906 (lásd 33. jegyzetben). 12; *Értesítő* 1912 (lásd 3. jegyzetben). 16, 19; *Értesítő* 1913 (lásd 50. jegyzetben). 16; *Értesítő* 1914 (lásd 3. jegyzetben). 14.

The Use of Plaster Cast in the former Vocational School of Stone carving and Stone Grinding of Zalatna

The former Vocational School of Stone carving and Stone Grinding in Zalatna (today: Zlatna, Romania) school preserved its plaster cast collection for about seventy years. The school was operating in the turn of the century and served the Gründerzeit's building industry's need for stone carvers. Its stone grinding activity has been the first and only educational activity of this kind in Historic Hungary. In the turn-of-the-century new Hungarian economy many of the industrial schools in Transylvania have generally been based on local traditions and available raw materials. Wood and metal industrial schools were predominant in the modern national industrial educational system with the such institution in Arad, Temesvár, Kolozsvár and Marosvásárhely, wood carving school in Brassó, stone and clay industrial school in Székelyudvarhely and the school in Zalatna. Here, once finished their studies the students were employed mainly by architectural and stone mining companies based in Transylvania and the Banat region of Hungary. The school's educational collection is comprised of plaster casts, clay samples and carved stone models. This collection illustrates the extraordinary unity of the school in

de siècle use of plaster for educational purposes. Plaster cast can be divided into the main groups. The first has been comprised of prefabricated plaster cast from Vienna's Museum of Angewandte Kunst (MAK) and the Budapest based Institute of Pedagogy. The second group includes the models made by the students during modelling course which preceded stone carving classes. The third group reflects the educational reform of the architect Géza Gréb, the second director of the school from 1908 who introduced the modelling of minimalized architectural structures (vaults, staircases, etc.) in the practical training of stone carvers.

Miklós Székely

Research fellow

*Institute of Art History, Research Centre for the Humanities,
Hungarian Academy of Sciences*

szekely.miklos@gmail.com

TÁRGYSZAVAK

építészet, iparoktatás, szakoktatás, kőfaragás, mintázás, gipszminta, gipszmintaminta-gyűjtemény

KEYWORDS

architecture, industrial education, vocational education, modelling, plaster cast, plaster cast collection